

ILLYÉS GYULA

AZ ÖREGEDÉS HASZNÁRÓL

(Folytatás a lap első részének 7. oldaláról)

[...] Az írók, mint tudjuk, két csoportra különülnek. Az önmagukkal megelégedettek s az önmagukkal meg nem elégedettek csoportjára. Azokra tehát, akik túl az első ifjúságukon is megszálltan s jobbadán rímiben önmagukat makulátlan jellemnek, tehát tökéletesnek tartják. S azokra, akiknek időközön át vonuló menete előtt rúdon hordható jellemmondat gyanánt Arany János megrázó vallomása lebeghetne, egy szó módosítással: *Már minket a titkos métely / Megemészt az örök kétely*. Utána pedig – ugyancsak ilyen fölratok módjára – az önmardosás, sőt az önvád, sőt a büntudat vagyis az örök elégedetlenség néhány villoni, verlainé-i baudelaire-i, adyi, babitsi sora.

Mint minden ifjú költő, kezdetben én is az első, a hetyke csoporthoz tartoztam. Aztán a másikhoz kerültem, nem tudom, hogy nem pusztán irodalmi tekintélytiszteléstől-e? Mert jogos kérdés: vajon a lármás önelégedettség, a konok öndicséret egy bizonyos életkoron túl nem a dilettantizmus ismérve-e, a szellem nem afféle kamaszkorban való megcsököttsége-e? És vajon a csillapíthatatlan szomjúság a további ismeretre s kifejezésre, az a bizonyos belső égés, emésztődés, szenvedés nem járuléka-e szinte az írói hivatásnak? Félelmetes szavak. De hisz félelmetes az adathalmaz is az írók férfikori – „legszebb alkotókori” – gyötrelméről.

Erről a gyötretéről szólva – mely annyiszor torkollott pusztulásba, züllésbe, halálba – tudok én beszélni, nem medicináról, de vigaszról. A baj ráhatással nem kúrálható. De van egy csitító szere. Ha a teljes bajt nem is, de egy-két tünetét kellő idővel, kellő számú évtizeddel úgy-ahogy ki lehet nőni. Az öregedés gyógyulást hoz. Tapasztalatból mondom.

Ahogy nézem, én afféle morál-indítású író voltam. Oly igényű, hogy ha külső kifogás és vád akár engemet magamat ért, az ellen nemcsak nem védekeztem, hanem – szinte vizsgálat nélkül – magamévá, sőt sajátommá tettem, magányomban, szembenézve magammal, még tódítottam. Ez a típus nem ritka. Író bőrébe bújva gyakran rombol. Annyi szenvedést okoz. Ez ellen kecsegtet írall az, ha a magunkról való szubjektív – lesújtó – véleményünk mellé tehetjük elegendő számban objektív tetteinket. Ha megöregszünk. Ahogy mondani szokás: tisztességben.

Pályám során értek dicséző szavak. Mindig megzavartak. Úgynevezett művészi tulajdonaimnak szóltak. Emberi tulajdonaimra életem szakaszán kevesebb dicséretet kaptam. Épp én, aki – hogy még pontosabban fejezzem ki előbbi gondolataimat – az irodalmat is alapjában több emberségre, vagyis jellemre nevelő hivatásnak vallottam, minden vonatkozásában.

Ezért is ejtenék erről néhány szót, ha még egy kis ünneprontás árán is. De örömhírt ígérve.

Az időben mögöttem haladók vigaszára mondom: van egy kor, ami után majdnem humorral nézzük az életünket. Én mindig azt vallottam, még a rágalom is nevel – ha a jellem alapanyaga ép. Még a rossz vád is jót bont ki végül – ha a lényeg jó. A félreértések pedig éppenséggel a teljes értést szolgálhatják – csak kellő mennyiségben sorakozzanak. Egy idő óta épp azok a félreértések juttatnak valamiféle derűhöz, amik miatt oly sokat szenvedtem a megismerés útján. Egyszerre csak visszajukra kezdtek fordulni.

A *paysan parvenu* fogalmát Marivaux alkotta meg. Nem pontosan azokkal a vonásokkal, mint minő az én úgynevezett irodalmi alakom férfikoromnak már elején mondhatni köztudatba került. De e címke ugyanaz volt.

E törtető paraszt – emlékezhetünk rá – kétkulacsos volt. Nem is kétkulacsos volt, hanem százkulacsos. Nem is kulacsos: termoszos. Minden helyzetben talpára esik, mint a macska; úszik az árral, mint a hínár; úgy gázol érvényesülő útján, mint az úthengerlő; közben dörgölődzik, minden hatalomba, mint az iménti macska, miután ezúttal is talpára esett. A legtalálhatóbb képet róla – úgy érte, hogy az a találat buggyantotta akkor legmélyebből szívemből a vért – ifjúkori harcostársaimnak az a közös akarattal készült emlékezetes cikke festette, melyen ez a parvenu – Illyepusztai néven – reggeltől estig a pesti kávéházakat járja s garasokat rak le a korszak minden elképzelhető világnézetű törzsasztalánál. Mert aszerint fajvédő vagy Moszkva-bérenc, keleti vagy nyugati, sőt német vagy francia, ahogy lehelyezett garasa kamatoztatását reméli. További főbb ismertetőjelei, már más megfigyelők megörökítése nyomán: juhászfurulyával egybecsábított íróársait úgy tereli, mint egy géppisztolyos, kommunista, zsidó hadbiztos. Ez is szó szerint így jelent meg nyomtatásban. Mert legeslegfőbb jellemvonása, hogy barátait elárulja s mestereit megtagadja, szolgálai gyávaságból, szolgálai fiaként.

Mármost hogy válik mindez örömdetessé, sőt vigasztalóvá? Ha egymás mellé helyezük az állításokat, amelyek elfogadására magam is hajoltam, s az említett tetteket, amelyek tárgyszerű számbavétele elől azért magam sem hunyhattam le szememet.

Hatvan év emelkedőjén egy ilyen egybevetés elég tiszta képet nyújt. Valóban ez jellemző rám, hogy elárulom a barátaimat? Valamiféle megkönnyebbedést érzek, mint aki ellen a bi-

róság a tárgyalóteremben ejt el egy vádat. Valóban megtagadtam a mestereimet? Újabb szelíd megkönnyebbulés. Igazán az árral úsztam? Igazán betettem minden tűzbe egy vasat? Igazán kétkulacsosság, hogy már csizmás koromban titkon – leleplezett kétszínűséggel – franciául tanultam? S a „szolgák”, akiktől valóban származom, csak gyávaságot örökítettek rám?

Ítéljék meg most; ezt kérem születésnap ajándékul!

Azoknak pedig, akik a mai hatvanesztendő magaslatnál is magasabb lelátóból tudnak majd egykor ítélni, a fiataloknak befejezésül hadd adjak én egy ajándékot; egy megfontolt tanácsot. Legyenek hosszú életűek. Kövessék minél messzibb azt az utat, amelyen egyéniségük és hajlamuk az igazságot sejtí. Sár fröcsköli őket? Sárba zuhannak? Dolguk van. S végül nemcsak a keresett igazság derül föl; az ő igazságuk is. S a jutalom sem marad el.

Nem mindennapi példát állíthatok elébük. Az sem igaz, hogy más dicsőségét valaha is el akartam venni. Valakiét most mégis el-, azaz átveszem. Kortársaink közül, mint tudjuk, Németh László tartotta magát úgy számon, mint aki legtöbbet túrt a befektetések miatt. Hiteles tanúk előtt aztán ezt mondta: „De azt, amit Gyulával míveltek, én se bírtam volna.”

S íme itt állok s nagyobb hittel, mint pályám elején, azt mondom: érdemes munka. Az élet működésének ismerete arra biztat – sokkal derűsebben, mint hajdan –: érdemes küzdeni. Van miért.

Előttünk is egy népnek sorsa áll. A mi Vörösmarty-értelmezte férfimunkánk s felelősségünk sem kisebb, mint akiknek hivatását vállalni merészeljük, magyar íróknak nevezvén magunk. Magyar nyelven írunk. Azok száma, akik eredeti fogalmazásunkat olvasni tudják, mintegy tizennégy-tizenöt millió. S ez nem kicsi szellemi fórum. Gondolnunk kell arra, hogy minden harmadika ezeknek nem használhatja ezt a nyelvet, amikor kalauzzal, rendőrrel, bíróval beszél, sokszor tanítójával sem. Sugárzóbbá, még édesebbé kell tennünk anyanyelvünket, egyre igényesebb művekkel, az örök emberi eszmék jegyében.

Én nem voltam ott, csak hallomásból tudom, amikor Osvát Ernő jubileumát ünnepelte a *Nyugat* a Vígszínházban, a könnyekkel küzdő Osvát váratlanul ezzel zárta a köszönő válaszat: „Éljen a magyar irodalom, kedves barátaim, éljen a magyar irodalom és – akit szolgálni rendeltetett – éljen a magyar nép!”

ILLYÉS GYULA

Mi az,
hogy idő?

NIP KUDÓ